

ENSV PÖLLUMAJANDUSMINISTEERIUMI
HOBUSEKASVATUSE VALITSUS

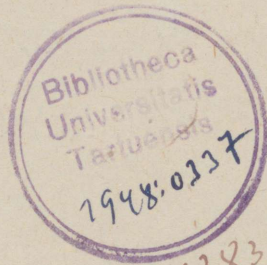
Sugutäkkude pidamist,
kasutamist ja paaritamistehnikat
käsitavad juhised

RK

»RAKENDUSTRÜKISTE KIRJASTUS»

TALLINN 1948

ACH

¹³⁸³²
A-17136

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

SUGUTÄKKUDE PIDAMIST, KASUTAMIST JA PAARITAMISTENNIKAT KÄSITAVAD JUHISED.

Väljavaated hobusekasvatamiseks Eesti NSV-s.

Põllumajanduse tootmisharudest omab hobusekasvatus Eesti NSV-s tähelepanuvääriva koha. Mehhaniseerides põllumajandust on meie püüe kõikjal asendada ja kasutada inimitööjõu asemel hobuse tööjõudu. Järjest rohkem põllumajanduse tööprotsessi rakendatavad mehhaanilised jõuallikad — traktorid, mootorid jne. ei kõrvalda hobust, kui põllumajanduse tarvetega ja selle iseloomuga kõige rohkem kooskõlas olevat veojõudu, tööst, ega vähenda nende osatähtsust, vaid täiendavad seda.

Kuigi meie hobusekasvatus sõjaaastatel sai tugevasti kannata, on meil tõuaretuseks vajalik baas küllalt hea ja võimaldab hobusekasvatust arendada ja kujundada sellest tähelepanuvääri- vat müügiobjekti ja sissetulekuallikat hobusekasvatajaile.

Kui varematel aastatel oli raskusi hobuste ülejäägi realiseerimiseks ja paljud hobusekasvatajad olid sunnitud hobusekasvatu- sest loobuma põhjustel, et hobusekasvatus ei tasunud end, siis nüüd, kuuludes NSV Liidu ühisesse perre, on meie hobusekasvata- jaile avardunud laialdased väljavaated hobusekasvatamiseks ja toodangu realiseerimiseks teistesse Liiduvabariikidesse väga sood- sate hindadega.

Ettevalmistus paaritushooajaks.

Hobusekasvatuse edukas arenemine, samuti plaani täitmine Vabariigis, oleneb paarituskampaania heast ettevalmistusest ja organiseerimisest. Ta oleneb paarituspunktides olevatest sugutäkkude seisukorrast, nende heast võimest tõulised omadused edasi anda, nende ettevalmistusest paaritushooajale, samuti paaritusjuhiste täpsest täitmisest.

Ühes sugutäkkude ettevalmistamisega paaritusperioodiks on vajalik suuremat tähelepanu pöörata ka märade ettevalmistamisele paaritumiseks. Märade tervisline seis, samuti paarituskõlblikkus tulevad aegsasti enne paaritamise perioodi veterinaarse ülevaatusena selgitada, kuna ei ole loota haigest, samuti nõrga toitumusega märad tagajärjekat paarituse tulemust, samuti head varssa.

On vajalik, et kõik eeltööd paaritushooajale oleksid õigeaegselt tehtud ja et paarituste läbiviimine võiks kulgeda 100% -lt.

Paaritushooaeg

langeb harilikult kevadise külvitööga ajaliselt ühte. Kui aga paaritamine sünnib juuni — juuli kuudel, siis toimub varssamine järgmise aasta mai — juuni kuudel s. o. kõige kibedamal põllutööajal ja kõrvaldab hulga hobuseid tööprotsessist, takistades seega normaalset külvitööde käiku. Sellepärast on vajalik püüda paarituskampaania organiseerida nii, et paarituste haripunkt langeks mai kuule ja varssamine järgneval aastal toimub enamikus juba aprilli kuus ja märasid saab põllutööhooajal täie koormatusega tööle rakendada. Ühtlasi avaneb varssadele ema kõrval võimalus areneda vabas looduses pikema suve kestel. Kasutades nii varakevadist kui suvist vitamiiniderikast rohtu kindlustame noorhobustele korraliku arenemise ja tugeva kondikava.

Sugutäku valik.

Kuna hobuse võimed, välimik ja tervislik seisund on teatava määrani päritavad, siis on eriti tähtis, et aretushobusteks valitud hobused omandaksid oma tõutüübile ja otstarbele vastava välimiku, jõudlusomadused ja hea tervisliku seisundi. Puudusi saab kõrvaldada ja tõupiires parandada aretuse abil. Selleks peab hobusekasvataja tundma oma hobuste puudusi ja häid külgi, samuti

aretusvõtteid ja viise, millede abil saaks järglastes puudusi kõrvaldada ja hüvesid kindlustada.

Eriti tähtis on seesmiste ja jõudlusomaduste selgitamine täkkude juures, sest täkk annab määraga võrreldes võrratult suurema arvu järglasi.

Et kiiremalt saada täisverest hobumaterjali ja ära hoida tõugude segamist on vajalik paaritamisel silmaspidada järgmisi nõudeid:

1. Märade paaritamiseks tuleb kasutada ainult tunnustatud s. o. tõuraamatusse märgitud sugutäkke.
2. Paaritamiseks kasutada ainult mära tõutüübile vastavat sugutäkki, näiteks: ardenni tõugu või tüüpi mära tuleb paaritada ardenni täkuga, eesti tõugu või tüüpi mära — eesti täkuga, tori tõugu või tüüpi mära — tori täkuga jne.
3. Erinevatesse hobusetõugudesse kuuluvaid hobuseid üksteisega paaritada (ristata) on keelatud.
4. Lubamata on valida ja paaritada märasid täkkudega, kellel on samad välimiku vead ja puudused kui märal, sest sellega me süvendame järglases samu puudusi mis vanematelgi. Ühe vanema väimikku või muid vigu saab parandada kasutades ainult normaalse kehaehitusega täkki.
5. Ei ole lubatud märade paaritamiseks kasutada täkkusid, kellel on ühiseid esivanemaid lähemal kui kolmandas põlves.

Pärilikud vead.

Päritavateks vigadeks loetakse: vigast ja puudulikku hammatikku, põdrakaela, nõrka selga ja lannet, kitsarinnasust, kõrgejalgsust, peent säärt, pikki sõrgatseid, pudedaid ja hapraid kapju ja ebasoovitavaid kabjavorme, ebareeglipärast jalgade seisu ja käiku, anormaalseid suguelundeid, nõrka konstitutsiooni ühes lihaste lõtvusega, arglikkust, tigidust, tõrksust, kõrivilistamist, rinnutust, vesipäätotrust, luumuhud, samuti vesipunnud jalgadel näitavad hobuse konstitutsioonilist nõrkust ja vastuvõtlikkust eelnimetatud puudustele.

Sugutäku ettevalmistamine paaritushooajaks.

Paaritushooaja alguseks tuleb sugutäkk viia heasse toitumusse. Sperma juurdlusega on kindlaks tehtud, et nõrga toitumisega täkkudel on seemnevedelikus olevad seemniekehakesed ebanormaalsete

kujudega, nende liikuvus ja elujõulisus on nõrk või puudub üldse, mille tulemuseks on mära ahtraks jäämine.

Üks kuu enne paaritushooaega tuleb lasta vet. arsti juures teha täku sperma juurdus. Kindlaks määrates sperma omadused ja suguvõime, on võimalik vajaduse korral vastav ravi läbi viia ja täku söödaratsioonis ja pidamises vajalisi muudatusi teha.

Nii paarituse kui ka puhkuse ajal tuleb võimaldada täkule kuni 3 tundi päevas kerget tööd — kerget traavi ratsa, sammu või kerget sõitu vankri ees.

Kuna sugutäku peaülesandeks on moodustada küllaldaselt määralt elujõulisi seemnekehakesi sisaldavat seemnevedelikku ja et sugutäkk oleks paaritushooajal sigitusvõimeline, peab täkule antav söödanorm rahuldama vajaduse. Täku sugueluline aktiivsus ja sperma produktsioon oleneb peaaegu täiel määral välistest tingimustest, milledest tähtsama koha omab söödanormi suurus ja selle koosseis. Söödanorm peab sisaldama küllaldaselt kõiki neid aineid, mis on vajalikud sperma moodustamiseks s. o. sisaldama valk-, mineraalaineid ja vitamiine. Eriti mõjustab täku sperma produktsiooni tõusu valgusrikaste söötade andmine. Katsed näitavad, et ainult heinast ja kaerast koostatud täku söödaratsioon pole paaritushooajal küllaldane; söödaratsiooni täiendamine valguga mineraalaineterikka kalajahuga, linaseemnekookidega ja nisukliidega on andnud üllatavaid tagajärgi ja on vajalik.

Sugutäku söötmine.

Sugutäkule tuleb paaritushooajal, silmas pidades tema töö intensiivsust, arvestada sööta 1,75—2,0 sü iga 100 kg eluskaalu kohta päevas valgu sisaldavusega 90—120 g ühes söötühikus. Seega vajaks sugutäkk kehakaaluga 500 kg, 8,75—10,0 sü sööta valgu sisaldavusega kuni 1100 g päevas.

Selle söödayajaduse saame rahuldada alltoodud söödaratsiooniga:

Näide I:

1. Põldheina	— 8,0 kg	= 3,2 sü	384 g	seeduv. valku
2. Kaera	— 6,0 „	= 5,0 „	460 „	„ „
3. Nisukliisid	— 0,9 „	= 0,75 „	106 „	„ „
4. Porgandeid	— 3,0 „	= 0,3 „	14 „	„ „

Kokku: = 9,25 sü 964 g seeduv. valku

Näide II:

1. Põldheina	— 8,0 kg	= 3,2 sü	384 g	seeduv. valku
2. Kaera	— 5,0 „	= 4,1 „	377 „	„ „
3. Nisukliisid	— 1,0 „	= 1,0 „	141 „	„ „
4. Kalajahu	— 0,5 „	= 0,5 „	240 „	„ „
5. Porgandeid	— 5,0 „	= 0,5 „	21 „	„ „

Kokku: = 9,3 sü 1163 g seeduv. valku

Kui avaneb võimalus värske rohu etteniitmiseks, tuleb porgand asendada värske rohuga, mis tõstab sperma produktsiooni ja kvaliteeti, samuti korraldab seedimist. Samuti võime siis ära jätta nisukliid.

Näide III:

1. Põldheina	— 5,0 kg	= 2,0 sü	240 g	seeduv. valku
2. Värske ristiku- segane rohi	— 15,0 „	= 2,5 „	245 „	„ „
3. Kaera	— 6,0 „	= 5,0 „	460 „	„ „

Kokku: = 9,5 sü 945 g seeduv. valku

Paaritushooaja lõppedes võib heina täielikult asendada värske rohuga.

Eriti intensiivsel sugutäku kasutamisel, ajal kui rohu etteniitmise võimalusi pole, tuleb söödaratsiooni täiendada idandatud kaeraga, odraga ehk nisuga, samuti kooritud piima ja kanamunadega. Idandatud terad, sisaldades rohkesti E vitamiine, mõjuvad ergutavalt täku suguelulisele tegevusele ja seemnevedeliku omadustele. Idandatud teri tuleb süüa 400—600 g (arvestades kuivterade kaalu), kanamune kuni 10 tk ja kooritud piima kuni 6 lt päevas.

Avaneb aga võimalus täkku paigutada hea rohukamaraga koplisse, ehk värsket rohtu ette niita, kaob juurvilja, samuti idandatud terade söötmise vajadus ära. Rohtu tuleb süüa kohe peale niitmist. Kõik sugutäkule söödavad söödud peavad olema hea kvaliteediga.

Mineraalainetest on sugutäkule vajalik keedusool/parem soolakivi/, mida tuleb anda temale eri künas vabalt võtmiseks; arvestades 20—30 g (supilusikatäis) päeva kohta.

Sugutäku eest hoolitsemine.

Sugutäku söötmine, jootmine, samuti puhastamine, peab sündima iga päev kindlaks määratud tundidel ja mitte harvem kui 3 korda päevas.

Sugutäku tall peab olema hea valgustusega, kuiv, soe ja hea ventilatsiooniga.

Täkk peab asuma sulus, mille suurus vähemalt $3 \times 3,5$ m; võimalust mööda paigutada teda teistest hobustest lahus.

Täku päevane esimene kerge puhastamine peab toimuma peale hommikust söötmist ja enne jalutuskäiku.

Peale hommikust paaritamist ja ühetunnist puhkust tuleb täkk põhjalikult puhastada. Puhastamine peab toimuma väljas, sidudes täku selleks otstarbeks valmistatud lasipuu või posti külge. Täkk paigutada puhastamiseks peaga vastu tuult, et tolmu puhastamisel uuesti peale ei langeks. Nüüd tulevad ka kabjad ülevaadata, puhastada ja sarvkiilu külgvagudest sõnnik ja pori vastava konksuga kõrvaldada.

Enne puhastatud täku sulgu paigutamist tuleb sulg sõnnikust puhastada (puhta talli puhul) ja aluspõhk alla panna.

Enne õhtust söötmist tuleb täkk kergelt puhastada. Puhastamine võib siis toimuda sulus.

Paaritamisviisid.

Meil kasutatakse peamiselt käest paaritamisviisi, kuna selle viisi juures ei kurna sugutäkk ennast ära, ning paaritamisaeg on kindlasti teada.

Vabapaaritust ja grupppaaritust kasutatakse suurtes hobusekasvandustes ja hobusekasvatustlikes majapidamises stepi piirkonnas.

Proovi täkk.

Hobusekasvandustes ja suuremates paarituspunktides, et mitte asjata kurnata paaritusotstarbeks olevat aretustäkkku, tuleb märade inna kindlaks tegemiseks kasutada proovitäkkku.

Sugutäku koormatus.

Sugutäku normaalseks koormatuseks paaritushooajal on paaritada keskmiselt 50 mära, tehes seejuures kuni 175 katmist. Noorte 3 a. vanuste täkkudega on lubatud paaritada kuni 30 mära — 75 katmisega.

Paaritute arvu riigisugutäkkudele määrab paaritushooaja alguses täku paigutaja, silmas pidades täku vanust, tervislist seisukorda ja võimeid.

Sugutäkul tuleb rauad alt ära võtta.

Et paaritamisel määrasid mitte vigastada, tuleb sugutäkul paaritushooajaks rauad, vähemalt esijalgadel, alt ära võtta, ehk kasutada selleks otstarbeks valmistatud sukkasid, mis tõmmatakse paaritamise ajaks täku esimestele jalgadele.

Mära indlemine.

Indlemise avaldamine on mära paaritamise eeltingimuseks. See avaldub väliste suguosade pundumises ja sealt kleepuva, pool läbipaistva nõre voolamises, sagedases saba tõstmises ühes harkjalgsse seisu võtmisega.

Peale varssamist ilmub märal ind 6 ja 14 päeva vahel, harilikult 9 ja 10 päeval, harva hiljem. Varssanud märal kestab ind 7—9 päeva. Ind kordub teistkordselt mittetiinestumisel 21 päeva peale esimese inna algust s. o. mitte enne kahte nädalat peale inna lõppu.

Mära inna proovimine.

Et inna tunnused mõnel märal mõnikord väga nõrgalt avalduvad, siis ettevaatuse pärast, et täkk ei saaks mitteindlevalt või puudulikult indlevalt märalt lööke ja vigu, tuleb korraldada enne paaritamist proovimine.

Proovimise otstarbel lastakse täkk ja mära teine teisele poole õlgmattidega kaetud seinale — barjeeri, mille üle täkk küünib mära nuusutama, ehk tehakse täku sulu kinnisesse seinale või uksele, hobuse lauda kõrgusesse, väike luuk, mille ette asetatakse proovitav mära.

On mära täku suhtes sõbralik, siis tuleb mära paaritada ja päev vahet pidades kontrollida. Kui mära edasi indleb, tuleb paaritada teda ülepäeva, kuni innaaja lõppemiseni, s. o. seni, kui kindlaks on tehtud, et mära tiine on.

Näiteks kui 1. aprillil selgus, et mära indleb ja paaritati ning 3. aprillil kontrollides selgus, et mära edasi indleb, siis tuleb teda paaritada 4,6,8 ja 10. aprillil uuesti s. o. kuni tiinestumiseni. Selgub aga, et mära siiski ei tiinestu, tuleb otsekohe pöörduda veterinaararsti poole mittetiinestumise põhjuste selgitamiseks ja vastavaks raviks. Ravi lõpul tuleb mära uuesti paaritada.

Mära ahtruse põhjused.

Märade ahtrus võib põhjustatud olla üldisest organismi nõrkusest, kurnavate haiguste ja alatoitluse tagajärjel, muutustest munasarjadest, millest sagedaimaks on põied (tsüstid), hapu reaktsioon, munasarjade tihkestumine jne.

Mära kütkestamine paaritamisel.

Et mära ei saaks täkku paaritamise ajal vigastada, on tarvilik, et märal oleksid tagajalad raudadeta, eriti siis kui mära tagajalad on kütkestamata.

Lihtsam kütkestamise viis seisab selles, et võetakse kaks koormaköie jämedust (2,5 sm), lõdva keeruga 3 meetrilist nõõri; mõlema nõõri üks ots õmmeldakse 30 sm pikkuselt pehme nahaga üle, keerates peale seda lõppotsa 20 sm võrra aasa, millest mahub nõõri teine ots vabalt läbi silmusesse tõmbamiseks, mis asetatakse ümber tagumiste sõrgatsite. Peale silmuse kokkutõmbamist tõmmatakse nõõrid mära esimeste jalgade vahelt läbi ja seotakse hobuse turjale kinni. Mära peab seejuures seisma normaalses jalgade seisundis.

Mära saba tuleb, alates sabajuurest pika sedelga rihmaga 40—50 sm pikkuselt ümber mässida, saba tõmmatakse kõrvale ja vaba rihma ots mööda mära paremat külgemööda seotakse mära kaela ümber.

Mära tuleb enne täku väljatoomist paigutada selleks ettenähtud kohale.

Paaritamine peab toimuma täku talli lähedal, selleks otstarbeks väljavalitud vaiksel, tasasel ja puhtal kohal. Ilusa ilmaga võib paaritada väljas, sajuse ilmaga aga kinnises ruumis. Kõrvaliste isikute paaritamise juures viibimine on keelatud.

Paaritamise juures tuleb tarvis vähemalt kahte meest. Üks hoiab suu juurest mära, teine juhib täkku.

Paaritamine.

Paaritamise ajaks tuleb täkule valjad pähe ja suulised suhu panna. Täku talutaja kõnnib täku vasakul poolel piha juures, hoides ohjadest, mille parempoolne haru täku parema juhtimise mõttes on visatud teiselt poolt üle täku kaela.

Täkk tuleb viia esialgu mära pea, siis laudja juurde, lastakse teda nuusutada ja seista seni kuni kürb on küllalt kangestunud.

On vajalised ettevalmistused tehtud, annab talutaja täku ratsmetest järele ja võimaldab sooritada paarituse.

Talutaja peab paaritamise juures täkul abiks olema juhtides kūrva õigesse kohta. Kūrva pärakasse sattumine peaaegu igakord lõpeb mära surmaga.

Täku talutajal peavad sõrmeküüned lõigatud ja käed enne paaritamist hoolega pestud olema.

Paarituse toimumise üle saab otsustada täku saba rütmilise üles-alla võnkumise järele, millejärele täkk peatselt rammestunult maha libiseb.

Peale paaritamist tuleb täku kurb puhta leige veega ettevaatlikult üle pesta ja kõnnitada teda 20—30 min. käe kõrval.

Enne sulgu paigutamist tuleb täkk üle keha kuivaks hõõruda. Eriti on vajalik hõõruda paarituse ajal suurema pinge all olnud kere tagumine osa — laudjas, tuharad, reie lihased ja tagajalad.

Külmal ajal tuleb täkk sulus katta vaibaga.

Paarituse kviitungi raamatu täitmine.

Iga paarituspunkti juhataja on kohustatud nõutama Maakonna Täitevkomitee Põllumajanduse Osakonnast, vastavalt sugutäkkude arvule, paaritusraamatud.

Iga mära paarituse kohta tuleb paarituspunkti juhatajal, ehk riiklikes majapidamistes majapidamise juhataja või direktori poolt selleks volitatud isikul, kohe täita paaritustunnistus ja väljaanda märaomanikule. Paaritustunnistusel tuleb kõik selleks ettenähtud kohad täpselt täita.

Paaritustasu.

Paaritustasu tuleb peale paaritamist kohe tasuda, kusjuures tasu viljaosa võib kokkuleppel tasuda ka rahas, võttes aluseks vabaturu hinna.

Sama tasu eest võib mittetiinestumise puhul paaritust korrata veel kaks korda.

Paaritusaruandlus.

Sugutäku pidaja — paarituspunkti juhataja on kohustatud esitama Maakonna Täitevkomitee Põllumajanduse Osakonnale informatsiooni täku paarituste kohta: aasta algusest kuni 31. märtsini, üks kord kuus — s. o. igal 1-sel kuupäeval, alates 1. aprillist kuni 1. oktoobrini kaks korda kuus — s. o. igal 1-sel ja 15-dal

Ex bibl. univ. Ta

kuupäeval ja alates 1. oktoobrist kuni 31. detsembrini igal esimesel kuupäeval.

Andmed paarituste arvu kohta tulevad üleanda, kas külanõukogu või vallataitevkomitee kaudu telefoni teel järgmiselt:

1. Sugutäku nimi ja tõutunnistuse number;
2. Täku asukoht (paaritusjaama aadress);
3. Paaritatud märade arv aasta algusest kuni aruande esitamise kuupäevani;
4. Paarituspunkti juhataja nimi ja perekonnanimi;
5. Aruande üleandmise kuupäev.

Paaritusaruande tähtpäevadest tuleb täpselt kinnipidada.

**Väljavõtteid ENSV Ministrite Nõukogu määrusest
nr. 858, 17. novembrist 1947. a.**

- p. 33 Hobuste arvu kiirema kasvu suurendamiseks kehtestada 1948. aastast alates kõigi üle 3 aasta vanuse paaritamiseks kõlbulike märade kohuslik paaritamine. Paaritamiseks kõlbmatud määrad määrab kindlaks veterinaararst.
- p. 36 Kohustada Põllumajandusministeeriumi (sm. Mäe) teostama igal aastal hiljemalt 1. oktoobriks kõigi talundite, riiklike ja kooperatiivsete majandite paaritatud märade tiinuse kontrolli rektaalse järelvaatuse teel, ning välja andma tiinete märade kohta kaitsetunnistused.
- p. 41 Alates 1948. a. anda igal aastal rahalised preemiad riiklike ja kooperatiivsete majandite paarituspunktide juhatajaile märade paarituskampaania eduka läbiviimise ja kõrgete saavutuste eest märade tiinestamisel.
- a) paarituspunktide juhatajaile, kes on paaritanud 100 määra 90—100% tiinestumisega — preemia 2500 rubla;
 - b) paarituspunktide juhatajaile, kes on paaritanud 80 määra 75—90% tiinestumisega — preemia 2000 rubla;
 - c) paarituspunktide juhatajaile, kes on paaritanud 80 määra 60—75% tiinestumisega — preemia 1500 rubla.

Ladumisele antud 5. II 1948. Trükkimisele antud 9. IV 1948. Trükiarv 2500.
Paber 61 × 86, ¹/₁₆. Trükipoognaid 0,75. Arvutuspoognaid 0,69. Trükitähti
trükipoognas 40 560. MB-04159. Tellimise nr. 505.
Graafikatööstus „Oktoober“, Tallinn, Tartu mnt. 49.

**Инструкция по уходу, содержанию племенных жеребцов
и техники случки.**

На эстонском языке.

Hinnata

A-17136

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00456924 2

48 308